

Az orosz könyvpiac: – könyvek – olvasók – kiadók

STYKALINA, O. S.

Stykalina, O. S.: Knižnyj rynek: izdateli – čitateli – knigi c. írását (Naučno Tehničeskáá Informaciá. Ser. 1. Org. i Metodika Inform. Raboty, 2006. No. 6. 9-17. p.) Hangodi Ágnes tömörítette.

2005 szeptemberében lezajlott a hagyományos moszkvai nemzetközi könyvkiállítás és -vásár, amely ez alkalommal is az orosz könyvkiadás sikerét hozta: több mint kétezer résztvevő, mintegy húszezer kötetnyi újdonság a standokon, rengeteg látogató. Mindez a könyvkiadás szükségességét, a társadalomban betöltött fontos szerepét bizonyítja. Azonban ez mégsem ilyen egyszerű...

Az kétségtelen, hogy az orosz könyvkiadás napjainkban viharosnak mondható fejlődésen megy keresztül, ezt bizonyítják a Központi Bibliográfiai Intézet igazgatója, *V. A. Szirozsenko* által a nemzetközi könyvnapon, 2005 áprilisában közzétett adatok: 2004-ben az orosz kiadók kb. kilencvenezer címet jelentettek meg, ezzel Oroszország a világ egyik legnagyobb könyves hatalmává vált. Az előző évi adatokhoz képest ez nyolcezres növekedést mutat. Az éves példányszámokat illetően azonban már nem ilyen rózsás a helyzet: a 685,9 millió példány az összlakosság számára vetítve lakosonként mindössze 5 kötetet jelent. Európa országaiban ugyanez a

szám 10–12, és 1991-ben még Oroszországban is 11 kötet volt. A szakemberek számításai szerint a könyvpiac jelenlegi évi másfél milliárd dolláros kapacitása 30–50 százalékkal nőhet a közeljövőben.

A helyzet azonban nem ennyire szép: egyrészt, mert Németországban ugyanez a mutató évi tízmilliárd dolláros értéket képvisel; másrészt, mert Oroszországban évente a kiadott könyvmennyiségnek csak mintegy 63 százaléka talál gazdára a kereskedelemben; több, mint 200 millió példány nem jut el a vásárlókhoz. *Oleg Szledov*, az Amfora könyvesház vezetője szerint még egy évvel ezelőtt is biztosak lehettek abban, hogy a kiadásra választott négyezres példányszám bármely kiadott mű esetén eladásra kerül. Manapság – óvatos becsléssel – legfeljebb kétezer példányról mondható el ugyanez.

2005-ben beszéltek először széles körben a könyvkiadás válságáról, három alapvető okot megjelölve: csökkent az olvasás iránti érdeklődés, összeomlott a könyvkiadás szervezete és rendszere, megszűnt az állami támogatás. Kezd-

jük az elsővel: az olvasás iránti érdeklődés csökkenése nem speciálisan orosz jelenség, hiszen a multi-médiás kommunikáció fejlődése, az új információforrások – mindenekelőtt az internet – megjelenése háttérbe szorította a könyvet és megszüntette korábbi monopóliumát. A Prajm-TASZSZ hírügynökség felmérései szerint az orosz internet (Runet) terjedése a következő adatokkal mutatható be:

Hónap	A használók száma	Növekedés az adott éven belül
2003. december	5,9 millió használó	+ 34 % (+ 1,5 millió használó)
2004. június	5,9 millió használó	+ 31 % (+ 1,4 millió használó)
2004. december	7,9 millió használó	+ 34 % (+ 2 millió használó)
2005. július	7,6 millió használó	+ 30 % (+ 1,7 millió használó)
2005. december (előrejelzés)	9,8 millió használó	+ 24 % (+ 1,9 millió használó)

Meg kell azonban jegyezni, hogy ezek a számadatok nem felelnek meg a 2002-es előrejelzéseknek: az „Elektronikus Oroszország 2002–2010” elnevezésű országos program 2005-re 20 milliós használói számot prognosztizált. A helyzet mégsem rossz: a program keretében lezajlott felmérések szerint az ország városi lakosságának 37%-a használ internetet, 40%-ának számítógépe is van, a használók 74 százaléka pedig a 35 éves kor alatti korosztályt képviseli.

Az egyre inkább fejlődő multimédiás technika létrehozott egy új kiadványtípust: az elektronikus dokumentumot, amely fontos szerepet tölt be az erőiket a tudás megszerzésére koncentráló oroszok életében. E dokumentumtípus már beszerezhető a könyvvásárokon, elérhető az internetes könyvkereskedelemben – ugyanakkor a Központi Bibliográfiai Intézet, amelynek hivatalból feladata valamennyi napvilágra kerülő dokumentum számbavétele és osztályozása, egyelőre nem foglalkozik az elektronikus dokumentumok nagyobb tömegű terjesztésével.

A szociológusok megállapítása szerint a használók a keresett könyvek 12%-át az interneten olvassák el. Ezek nagy része tájékoztató irodalom, ezt követi a szakirodalom és mindössze egy százaléknyi a keresett szépirodalom aránya.

A könyvek iránti érdeklődés Oroszországban rohamosan csökken. Ezt támasztják alá a Ju. Levadü Elemzőközpont 2005 nyarán lezajlott

felmérésének adatai is. Az eredmény az olvasás katasztrófájának nevezhető:

- Napjainkban az oroszok 52%-a nem vásárol, 37%-a nem olvas könyvet; a lakosság 59%-a nem vesz, 39%-a pedig egyáltalán nem olvas újságot.
- Az oroszok 79%-a nem könyvtárhasználó.
- Könyvet és újságot legtöbbit a 40 évnél fiatalabbak – közülük is inkább a nők – olvasnak.
- 2005-ben a megkérdezettek 34%-ának egyáltalán nem volt otthon könyve, 100 könyvet 36% birtokolt, 100 és 300 közötti könyvet 20%, 300 és 500 közöttit 6% , 500 és 1000 közöttit 3%-uk, 1000 fölötti kötetet csak 1%-uk;
- A két legnépszerűbb műfaj a nőknek szóló krimi és a női próza, a férfiak katonai tárgyú könyveket olvasnak.
- A nem szépirodalmi művek közül a legtöbben (22%) orvosi és egészségügyi könyveket, szakácskönyveket (18%) és szakkönyveket (18%) olvasnak.
- A könyvet vásárlók egyharmada az előző évben 1–2 könyvet vett, kicsit több mint egyharmada 3–5 könyvet, egyötöde 6–10 könyvet; 11-nél több könyvet (vagyis kb. havonta egyet) pedig az aktív olvasók 15%-a vásárolt.
- Az aktív vásárlók 33%-a 100 rubelt fordít havonta könyvvásárlásra, 25%-uk 100 és 200 rubel közötti összeget, 24%-uk pedig 200 és

500 rubel közötti összeget költ; minden tizedik vásárló költ többet 500 rubelnél; az eredmények azt mutatják, hogy a vásárlók 84%-a kész havonta legalább egy közepes árú könyvet megvásárolni – a valóság azonban ennél sokkal szomorúbb...;

- Azok közül, akik azt választották: olvasnak könyveket, szépirodalmat mindössze 17% olvas; a férfiaknál ettől kicsit jobb az arány (21%), legjobb viszont a 24 évnél fiatalabaknál (24%).
- A fiatalok által olvasott könyvek között a legnépszerűbbek az ún. fantasyk és a misztikus elbeszélések.
- A felmérés legrosszabb mutatói az olvasási aktivitást illetően a falvakban és a kisvárosokban, a középfokúnál is alacsonyabb végzettségű idős férfiak körében születtek.
- Moszkva és Szentpétervár még mindig a kultúra két orosz fővárosa – ezeken a helyeken a legmagasabbak a könyvvásárlási mutatók.

Egy másik, a KOMKON társaság által végzett kutatás szerint Moszkva Európa legkulturáltabb városa. Arra a kérdésre: olvasott-e könyvet a múlt hónapban, a moszkvaiak 53,3%-a (főként külföldi klasszikusokat, kortárs külföldi és hazai szépirodalmat olvasnak), míg a párizsiak közül csak 51,9%, a londoniak közül 51,2%, a madridiak közül 30,4%, a berliniek közül 27,5% válaszolt igennel. A moszkvaiak 13,1%-a járt a kérdezett hónapban könyvtárban, 59,8% volt étteremben vagy kávézóban, 27,9%-a moziban, 20,3%-a színházban, 14,3%-a múzeumban vagy galériában. A könyvtárlátogatások aránya meghaladta a diszkók és az éjszakai klubok látogatottságát. Ez természetesen a moszkvaiak előnyös szociális-pénzügyi helyzetével magyarázható, ennyire pozitív mutatók Oroszországban sehol máshol nincsenek.

Az olvasással kapcsolatos eddig ismertett eredményeket árnyalja a szövegértés rendkívül alacsony foka Oroszországban: az iskoláskorúak a 33. helyet foglalják el egy 37 országot felölelő vizsgálat rangsorában.

A Ju. Levadü Elemzőközpont egy másik felmérése 2005-ben az újságolvasási szokásokat járta körül. A két és félezer megkérdezett 28 százaléka kizárólag saját régiója, környezete reklám- és szórakoztató lapjait olvassa, minden ötödik válaszoló (20%) előnyben részesíti a hetilapokat, minden tizedik (12%) pedig csak a helyi politikai napilapokat olvassa.

Az ilyen, igénytelennek mondható olvasási ízlés vezet az olyan szituációkhoz, amelyről a Rosszijszkaja Gazeta hasábjain a Russzkaja Knyiga kiadó igazgatója számolt be, nyílt levelet intézve a kulturális és tömegkommunikációs miniszterhez. Az állami tulajdonban működő kiadó, amely az „Ezüstszázad” idejének orosz klasszikusait jelenteti meg 8–10 kötetes sorozatokban, az utóbbi öt évben a sorozatokra nyolcmillió rubelt fordított úgy, hogy a vásárlóközönség érdeklődése végül sajnos csekély maradt Ivan Iljin, Ivan Smelev, Borisz Zajcev, Alekszej Remizov, Zinaida Gippiusz és Jevgenyij Zamjatyin művei iránt. A kötetek készletei valószínűleg zúdzában végzik majd, mert a kiadó felhívása süket fülekre talált a régiók vezetőinél, hiába ajánlották fel a sorozatokat beszerzésre könyvtárak számára is. Oroszországban mintegy 150 ezer könyvtár működik, közülük 51 ezer a közkönyvtár. Ezek az utóbbi időben – annak ellenére, hogy az Oroszország kultúrája 2006–2010 elnevezésű szövetségi program preambuluma szerint az országban összesen 60 millió regisztrált könyvtárhasználó van – a valóságban elveszítették korábbi „kulturális gócpont”-nak nevezett szerepüket. Az oroszok 79%-a nem jár könyvtárba, a könyvtárak elszegényedtek, a gyűjteményükben található művek komoly hányada elavult.

Ha a statisztikához fordulunk, az derül ki, hogy – míg az IFLA irányelvek egy-egy lakosra vetítve 2–3 könyv könyvtári meglétét feltételezik – Oroszországban minden lakosra 6,5 könyvtári dokumentum jut. A könyvek forgásának IFLA-mutatója ötös, vagyis minden könyvnek évente legalább öt használó kezében kell megfordulnia. Az orosz érték 1,5... A számadat azt mutatja,

hogy egyrészt az utóbbi évtizedekben az orosz könyvtárak hatalmas gyűjteményeket halmoztak fel (az ezer főre vetített adatok többszörösen meghaladják az amerikai, a német és a francia mutatókat), másrészt viszont e gyűjtemények állományai mind fizikai állapotukat tekintve, mind tartalmukban elavultak. Az IFLA mutatói szerint egy átlagos közkönyvtár állományának legalább kétharmad része tíz éves időtartam alatt meg kell hogy újuljon, a gyűjteményben legalább 10%-nyi olyan műnek kell lennie, amely megjelenési ideje szerint a legutóbbi két év könyvterméséhez tartozik, további 30%-nak pedig az elmúlt öt év terméséből kell származnia. Néhány régió (Moszkva és környéke is köztük van) kivételével az orosz mutatók ötször-tízszer rosszabbak a világmutatóknál. Napjainkban a gyűjtemények mintegy 50%-a 20 vagy még több éve kiadott művekből áll – ez különösen a tájékoztató, tudományos, gazdasági és egyéb szakirodalom esetében elfogadhatatlan.

A könyvtárügy állami támogatását a korábbiakban nem egyszer a legmagasabb szinteken deklarálták. A 2004-ben jogszabályilag újra megerősített 1994-es könyvtári törvény paragrafusainak megfelelően a könyvtárak a föderációs fenntartásból átkerültek a helyi (városi, községi) irányításhoz úgy, hogy a működés finanszírozása teljes egészében a helyi erőktől függ. Igaz, a megújított törvény lehetőséget ad arra, hogy a könyvtárak állományukat vállalkozóktól, társadalmi szervezetektől, kereskedelmi vállalkozásoktól kapott alapítványi összegekből, a lottó- és szerencsejátékokból befolyt adókból finanszírozott egységekkel bővítsék. A gyakorlatban azonban az így kapott pénzeket nem mindig fordítják kimondottan dokumentumok vagy számítógépek beszerzésére – és ez sajnos, negatív hatással van a könyvekkel való, napjainkra kialakult viszonyra is.

Az olvasási kedv csökkenése – amely különösen a gyerekeknél és a kamaszoknál figyelhető meg – nem pillanatnyi, átmeneti időszak jellemzője. Éppen ezért már a csökkenés kezdete óta hal-

latszanak a helyzet megváltoztatására irányuló, társadalmi kezdeményezést sürgető, aggódo hangok. Az Orosz Nyelv Fejlesztésének Központja nevű regionális alapítvány „Bibliobraz 2005” elnevezéssel projektet kezdeményezett, folytatva a iskolai könyvtárak 2003-ban megrendezett fesztiváljának törekvéseit – azzal a különbséggel, hogy az új projekt nem kimondottan az iskolai könyvtárakra koncentrál, hanem magát a 8–17 éves korosztálynak szóló könyvet (főként szépirodalmat) helyezi a középpontba. A projekt aktualitását egyrészt az olvasásnak a fiatal olvasó személyisége kialakításában játszott fontos szerepének felismerése; másrészt a kortárs hazai szépirodalom krízishelyzete nyomán kialakult megoldás-keresés adja. Oroszországban ugyanis sok szó esik az állami kultúrpolitika kialakításának szükségességéről, csak azt hagyja mindenki figyelmen kívül, hogy ez a politika megvalósíthatatlan könyvkiadás és olvasás nélkül. A könyvek és az időszaki kiadványok megjelentetéséhez és terjesztéséhez ezért lenne feltétlenül szükség jelentős állami támogatásra és a kiadói prioritások megállapítására.

2004-ben Oroszországban 5388 kiadó működött, 89 066 kiadvány jelent meg összesen 685 881 000 példányban, de ebből a mennyiségből csak 1902 mű (2,1%) 45 215 000 példánya (6,6%) készült állami tulajdonban lévő kiadók-nál. Annak ellenére azonban, hogy az állam ennyire kevésbé veszi ki a részét a könyvkiadásból, fontos szereplő: garantálja az alkotói szabadságot, biztosítja valamennyi állampolgár számára az ország kulturális életében való részvétel jogát és az információ szabad elérését.

1995. december elsején lépett életbe a tömegkommunikáció és a könyvkiadás állami támogatásáról szóló törvény. E jogszabály alapján élvezett adómentességet a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadás, a szerkesztői, a kiadói és a nyomdai tevékenység. A törvény engedélyezte a könyvek külföldről való vámmentes behozatalát és kivitelét csakúgy, mint a papír- és a nyomdai eszközök behozatalának vámmentes-

ségét. A kiadók megkapták saját használatra a tevékenységük helyszínéül szolgáló épületeket és kedvezményes haszonbérleti, postai és telefonos tarifákat állapítottak meg számukra. Ezek a feltételek egészen 2002. január elsejéig érvényben voltak.

A 2001. december 28-án elfogadott orosz adótörvény 10%-os adót vetett ki a tudományos és tankönyvkiadásra, 20 százalékot pedig valamennyi egyéb vonatkozó tevékenységre. 2005 januárjától az általános forgalmi adó 10 százalékos emelése újra érintette az időszaki kiadványokat és a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadást. A könyvek előállításával kapcsolatos egyéb adókat 18%-ban határozták meg – annak ellenére, hogy a külföldi országok egy részében az ÁFA egyáltalán nem érinti a könyveket, más részükénél pedig jóval alacsonyabb az egyéb termékek adójánál (Németország: 7%, Franciaország: 5%, Görögország: 4%, Spanyolország: 4% stb.).

A vámilletékek megjelenése és emelkedése gyakran arra kényszeríti a kiadókat, hogy külföldi nyomdához forduljanak a kiadvány előállítása érdekében, ez viszont azt jelenti, hogy a vonatkozó hazai ipar nem fejlődik, sőt: nem képes a megújulásra. A papír-import illetéke jelenleg 15 százalékos annak ellenére, hogy 2004 és 2005 folyamán a nyomdák már többször kérvényezték az illeték csökkentését, egyrészt a nyomdai privatizációra hivatkozva, másrészt kimutatva, hogy csak a Finnországgal folytatott papírkereskedelem hány ezer tonna papír behozatalát jelenti.

Mindebből egy újabb dolog következik: a kiadók – annak érdekében, hogy az adómentesség elvesztését valahogy kompenzálni tudják – megemelték a könyvek árát. Az előrejelzések közvetlenül az emelések előtt 60–80%-os drágulást prognosztizáltak; utóbb ezt végre is hajtották. Érdekes jelenség ugyanakkor a könyvkiadásban, hogy a kiadókat egyáltalán nem feszélyezi, ha kiadványaik rosszul fogynak. Amíg korábban úgy tartották, gazdálkodásuk akkor rentábilis, ha egy-egy kötet kinyomtatott példányszámát

egy év alatt értékesítik, addig manapság azt sem bánják, ha a példányok öt év alatt kelnek el – merthogy mindeközben a kötetnek olyan magas árat állapítanak meg, hogy a haszon már egy év alatt megtérüljön.

A piaci elemzők már korábban a könyvek árának további lassú, elhúzódó emelkedését prognosztizálták. A könyvek átlagos kiskereskedelmi ára 2003-ban 63, 2004-ben 70, 2005-ben 83 rubel volt, a 2006-ra szóló előrejelzés pedig 95 rubelt feltételezett. Hogy elérhető, megvásárolható marad-e a könyv az orosz vásárlók számára, azt a piac fogja eldönteni.

Az előzőekhez hasonló negatív hatást váltott ki a könyvkiadásra a 2004 augusztusában megfogalmazott és 2005 januárjában hatályba lépett orosz föderációs törvény, amely – ahogyan ezt az Információs Jogok Intézetében megfogalmazták – a tömegkommunikációs eszközök, így a televízió, a rádió és a könyvkiadás össznemzeti üzemeltetésének feladatát átruházta a regionális hatalom kezébe. Mivel így megszűnt a tömegkommunikációs eszközök központi anyagi támogatása és fenntartásuk a helyi hatalomtól vált függővé, veszélybe került a szólásszabadság és vélemény-pluralizmus. A törvény könyvkiadást érintő része burkoltan ugyan az újság-, folyóirat- és könyvkiadók privatizációja előtt álló akadályokat tüntette el, addig azonban e téren mégsem várható változás, amíg a kiadók a regionális irányítás politikai hatalma alá tartoznak. A külföldi vállalatok megjelenésére ugyanis egyelőre nem lehet számítani: az orosz könyvek átlagára még mindig igen alacsony (3–4 dollár) a külföldiekhez (12–15 dollár) képest. Mivel az előállítás költségei mindkét helyen hasonlóak, Oroszországban egy külföldi kiadónak harmadrésznyi összeg áll rendelkezésére a terjesztéshez, a szerzői díjak kifizetéséhez, így a könyvek eladásából nem lehet igazán nagy haszonra szert tenni; hiányzik a kiadás rendszerének átláthatósága, és nem teremődtek meg a feltételek az iparágba való komolyabb befektetések számára sem.

A Veneto kiadóvállalat igazgatójának véleménye

szerint az orosz kiadói üzlet egyelőre teljesen zárt és „félvad” állapotban leledzik. Hiányoznak a piaci eszközök és körülmények, amelyek az üzlet tisztaságát biztosítanák. Jó példa erre a nemzeti kötelespéldány-szolgáltatási bizottság működési gyakorlata, amely nem az eladott, hanem a kiadott művek száma alapján minősíti a kiadókat.

Így egyelőre perspektivikusabbnak látszik a papíriparba való tőkebefektetés. Erről tanúskodik a Moszkvai Bank és a Vologodszki területi közigazgatás között 2005 novemberében létrejött, nyomdai papír előállítására vonatkozó befektetési terv (ötszázmillió eurós üzlet, évente kétszázezer tonna papír – ez a teljes orosz papírpiac mintegy 50%-át jelenti).

Kizárólag üzleti mechanizmusok alkalmazása az állami támogatás teljes hiánya mellett egy szociálisan ennyire fontos iparágban, mint a könyvkiadás kulturális katasztrófához vezetnek, amint ezt a korábban idézett felmérések eredményei is mutatják. Ezt végre az orosz kormány is felismerte, bár a kilencvenes években még abban bíztak: az alakuló piac maga fogja megoldani a felmerülő problémákat. Az Oroszország kultúrája 2001–2005 elnevezésű föderációs célprogram sikerrel állította meg a hanyatlást a kultúra területén, kibővítette azokat a támogatási formákat, amelyek segítségével az állam és a társadalom a kultúra fejlesztésében részt vehet. Napjainkban már azoknak a szociális és gazdasági feltételeknek a megteremtése lenne feltétlenül szükséges, amelyek radikálisan megújítanák az állami részvételt a kulturális szféra fenntartásában és működtetésében.

A föderációs program célkitűzései igen nemesek: gondoskodni kell arról, hogy az egész ország területe egységes kulturális-információs térré váljon; biztosítani kell, hogy a kulturális szféra termékei és eredményei minden állampolgár számára elérhetővé váljanak (akár az ország legtávolabbi sarkában is). Vajon reálisak-e ezek az igények napjainkban? Vannak-e olyan helyzetben a helyi hatóságok, hogy fenntarthat-

sák kulturális intézményeiket, nem is beszélve azok számítógéppel való ellátásáról? Lehet-e egyáltalán egységes kulturális-információs térről beszélni, ha a kultúra és a tömegkommunikáció ennyire közvetlenül függ a helyi közigazgatás hajlandóságától, elképzeléseitől és lehetőségeitől?

A kiegyensúlyozatlan és túltelített könyvpiacnak ma olyannyira szüksége lenne a rá leginkább hatni képes „játékos”-ra, az államra, mint még soha. Hol is lenne tetten érhető az állam jelenléte? Először is a tudományos, a kulturális és a tankönyvkiadásra kivetett 10%-os adó eltörlése területén.

Másodszor a konkrét kiadói projektek költségvetési támogatásában. A föderációs célprogram egyik alprogramja – amely „A nyomdaipar és a könyvkiadás támogatása” cím alatt fut – nyílt versenyt hirdetett meg kilenc témában (gyerekirodalom, lexikonkiadás, szépirodalom, művészeti könyvek, társadalomtudományi könyvek, valamennyi képzési forma tankönyvei és módszertani kiadványai, tudományos és technikai könyvek, az Orosz Föderációhoz tartozó autonóm területek könyvei, kronológiák). A nyertesek könyv-előállításra és -nyomtatásra kapnak támogatást. Ezek közül a legnagyobb nemzeti projekt a Nagy Orosz Enciklopédia megjelentetése hatvanötezer példányban úgy, hogy a sorozat példányainak 80%-a oktatási intézményekbe és könyvtárakba kerül.

Harmadszor: napjainkban igen fontos volna az olvasás megszerettetését nemzeti prioritásként kezelni – ez is az állam feladata lenne. Valamennyi fejlett ország konkrét programokat dolgoz ki e cél megvalósítása érdekében, bevonva ebbe az iskolákat, a kiadókat, a könyvtárakat, a társadalmi szervezeteket, az alapítványokat. Az utóbbiak már a gyermek születésekor kisebb könyvtárat ajándékoznak az újszülöttnek, az olvasmányok egészen az iskoláskorig kitartanak. Az egyik legnagyobb orosz könyvkiadó, a Vagriusz alapítójának véleménye szerint az érintett minisztériumok (oktatási, kulturális, gazdasági) bevo-

násával kellene a forrásokat megmozgatni annak érdekében, hogy megvalósuljon Oroszországban is az olvasás éve, ill. az olvasás népszerűsítésének éve. Próbálkozások már most is vannak: 2005 novemberében rendezték meg kulturális intézmények és könyvtárak igazgatóinak részvételével az olvasás összoroszországi fórumát; a föderációs nyomdai és tömegkommunikációs ügynökség pedig rendszeresen szervez tehetségkutató irodalmi versenyeket, amelyeken nem csak új szerzőket fedeznek fel és nyomtatják ki munkáikat, hanem gondoskodnak arról is, hogy ezek a kötetek eljussanak a gyerekkönyvtárakba.

Negyedszer: az államnak befolyása lehet az egyik legfontosabb kiadványtípus: a tankönyvek megjelenésére – és ki is kell használnia ezt a lehetőséget. Ennek példái az orosz történelemben II. Katalin óta jelen vannak: ő állított fel olyan oktatási bizottságot, amelynek szakértői rendszeresen vizsgálták a kiadásra kerülő tankönyvek tartalmát. Az orosz iskolák 40 százaléka napjainkban nem az oktatási minisztérium által kiadott egységes oktatási programot valósítja meg és nem a minisztérium által engedélyezett tankönyveket használja. Mivel a tankönyvkiadás hatalmas üzlet, túl sokan foglalkoztak vele hozzáértés nélkül egészen a legutóbbi időig: nem is olyan régen még 150 tankönyvkiadó működött az országban... Kiadványaik az ezzel foglalkozó akadémikusok véleménye szerint pontatlanok voltak, tele voltak sajtó- és nyomdai hibákkal, szövegük a tények manipulálására épült. 2005 tavaszán megalakult a tankönyvek tartalmát és metodikai módszereit két egymásra épülő lépcsőben értékelő szakértői bizottság, amely még arra is figyelmet fordít, hogy ne csak a tankönyvek kéziratait, de a kéziratok alapján elkészült nyomdai levonatokat is átnézze (egy alkalommal találtak egy olyan középiskolai földrajz-könyvet, amelyben Oroszországot Kalinyingrád és a Kuril-szigetek nélkül ábrázolták). Az állam másik beavatkozási lehetősége a tankönyvkiadás területén az ún. állami megrendelés lenne, 1997

óta azonban az állami költségvetés a távol-keleti országrész iskoláin és a gyogyepedagógiai oktatási intézményeken kívül erről a területről is megvonta a támogatást – pontosabban a regionális igazgatás feladatává tette azt. 2005 májusában készült egy törvénytervezet, amely a tankönyvkiadás költségeit legalább 70%-ban (sőt: esetleg teljes egészében) a központi költségvetésre terhelte volna azzal az érveléssel, hogy ily módon az egységes tankönyveken keresztül megvalósíthatóvá válna az egységes orosz oktatási térség. A tervezetet azonban már az első olvasatában elvetették azzal az indokkal, hogy javasolt tartalma ellentmond a piaci realitásoknak és az érvényben lévő jogalkotási gyakorlatnak.

Ötödször: amennyiben krízishelyzet áll elő (és a könyvkiadás már nagyon közel van ehhez), az állam kész magára vállalni a probléma megoldását: a könyvpiac kritikus árufelhalmozása esetén engedményes áron hajlandó felvásárolni az elfekvő készletet és a könyvtári rendszer tagjaihoz irányítani. Ez azonban valószínűleg csak enyhíti a krízist, meg nem szünteti.

A könyvpiac elemzőinek egy része szerint a potenciális olvasók szeretnék megvásárolni a könyveket, de nem jutnak hozzájuk – ezt a könyvkereskedelem elavult, rossz rendszere (néhol teljes hiánya) okozza.

A Központi Bibliográfiai Intézet adatai szerint az 5388 orosz kiadó közül (a Szovjetunió létezésének utolsó idejében idején mindössze 250 volt belőlük) 2587 (48,01%) Moszkvában működik, 88 (1,63%) a moszkvai körzetben, 562 (10,43%) Szentpéterváron, 5 (0,09%) a szentpétervári körzetben. Egészen elfogadható a helyzet a Volgamenti körzetben: ott 587 (10,89%) kiadó működik, a többi körzetben azonban még jóval alacsonyabbak a mutatók. Bár mintegy 300 orosz városban működik könyvkiadó, nagy részük kis- és középvállalat, nem tudják még saját körzetüket sem ellátni – sem megfelelő kötet-, sem megfelelő példányszámmal és komolyan nem befolyásolják a piacot sem. Az igazgat megvallva az orosz könyvpiacot mintegy

ötven nagykiadó uralja úgy, hogy a forgalomba kerülő teljes könyvmennyiség egyharmad részét (példányszám szerint 67%-át) állítja elő. Ennek is a felét (49 %) a hét legnagyobb kiadó – ASZT, Drofa, OLMA-Pressz, Proszvcsenyije, Flamingo, Ekzamen XXI., Ekszmo (mind moszkvaiak) – bocsátja ki.

Az ország területén tehát már a kiadók elhelyezkedése sem optimális (a két kulturális főváros fölénye e téren is történelmi tény alapításuk óta) – ehhez kellene igazodnia a könyvkereskedelem rendszerének. A valóságban tíz nagy- és néhány száz kiskereskedelmi formájú könyvkereskedelmi cég létezik, évente mintegy tíz nagyobb könyvvásárt szerveznek. Napjainkban egyre több helyen zajlik a könyvesboltok bezárása vagy profiljuk átalakítása – vagyis a kiskereskedelem teljes szétesésének lehetünk tanúi.

A Ju. Levadü Elemzőközpont kutatásai szerint a százezer lakos alatti városokban és a falvakban lehetetlenné vált a könyvek beszerzése vásárlás útján. A Szovjetunió idején működött négy és félezer könyvesbolt után napjainkban 500 hálózatba tömörült bolt, kétezer önálló üzlet és tízhúszezer utcai árus működik (utóbbiak meglehetősen behatárolt és sztereotip kínálatú). A mai Oroszországban egy-egy könyvesboltnak hatvanezer potenciális vásárlóval kell számolnia, Európában ugyanez az arány 10–15 ezer vásárlóra érvényes.

A Központi Bibliográfiai Intézet statisztikái szerint az önálló könyvesboltok száma már 2004-ben meghaladta a háromezret – ez azonban még mindig kevés a 140 millió lakost számláló országban. A könyvtermés 45%-át mégis ezekben a boltokban értékesítik, 12%-ot visz el az internetes kereskedelem, 10%-ot a kiadók könyvkereskedései, 10% pedig a könyvvásárokon talál gazdára. Látva a létező könyvkereskedelem hiányosságait, a kiadók mostanában saját terjesztői hálózat kialakításával próbálkoznak: megszervezik saját kiskereskedelmi formáikat, könyvklubokat alapítanak, internet-áruházakat nyitnak és könyveik megjelentek a szupermarketek polcain is.

Az eredmény már most látszik: a könyvtermés 60%-a (más számítások szerint minden ötödik könyv) közvetlenül a kiadóktól jut el a vásárlókhöz, és csak 40%-át értékesítik a nagykereskedelmi hálózaton keresztül. E módszerrel egyetlen gond van: minden kiadó maga kísérletez, az ötletek egyelőre nem szerveződnek rendszerré. A moszkvai és Moszkva környéki könyvesboltok egyébként nem is kedvelik ezeket a módszereket. Amíg a rjazanyi nagy könyvesház maga keresi fel a kiadókat, vállalja a készletek elszállítását, így mindössze 1,5%-kal adja a kiadói árnál drágábban a köteteket, addig ugyanez az arány a moszkvai Biblio-Globusznál 60–70%, sőt egyes helyeken eléri vagy meg is haladja a száz százalékot.

Felmerül tehát újra a korábban feltett kérdés: rendbe tudná-e hozni az állam a most fennálló könyvkereskedelmi helyzetet azzal, ha felvásárolná a készleteket és szétesztaná a könyvtárak között? Felesleges arra számítani napjainkban, hogy megjelenik egy olyan egységes könyvterjesztői hálózat, amely Kalinyingrádtól Vlagyivosztokig az ország legtávolabbi csücskeibe is eljuttatja a könyveket – de nem is ebben állna az állam szerepe. Inkább azt kell továbbra is hangsúlyozni, hogy ha magas színvonalra akarja emelni az olvasás művelését a társadalmi élet szociálisan jelentős szféráiban, akkor érdekében kell hogy álljon a könyvek vásárlókhöz és olvasókhöz való eljuttatása is olyan módon, hogy a könyvek ára mindig az adott terület lakosságának életszínvonalához igazodjon és hogy a könyvek megbecsülés és tisztelet közepette az adott helyszínen mindig előtérben, „szem előtt” legyenek. Ez távolról sem azt jelenti, hogy a könyveknek mindig nagyon olcsónak kellene lenniük, legyenek inkább sokfélék: olcsók, középparasak, drágák, exkluzív kiadásúak, de váljanak az orosz polgárok számára nélkülözhetetlenné. Bízunk benne, hogy az olvasás népszerűsítés nemzeti programja – amely magába foglalja a könyvtárak megőrzését is – olyan impulzussá válik, amely újra a könyvek felé fordítja az embereket.

Könyvtári Intézet

Könyvtörténeti és Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Budapest, I. Budavári Palota F. épület
Levélcím: 1827 Budapest, Telefon: 224-3795
e-posta: kszk@oszk.hu

Hol keresse a hálózaton számítógépes szolgáltatásainkat?

— 2007. október —

(Az URL-ek esetleges változásairól folyamatosan hírt adunk)

a Könyvtári Intézet honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

*(A LISA-t könyvtárunkban helyben
szolgáltatjuk)*

a szakkönyvtár honlapja:

<http://www.ki.oszk.hu>

Szakkönyvtár menüpont

Könyvtári Figyelő:

<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html>

az online katalógus (LibriVision):

http://nektar1.oszk.hu/librivision_hun.html

**magyar könyvtári lapok
tartalomjegyzéke:**

www.matarka.hu

Dokumentáció, Könyvészet,
Könyvtárak opció

**könyvtárközi kölcsönzés,
dokumentum-szolgáltatás:**

kszk@oszk.hu

**online tájékoztatás a LibInfo
keretében:**

<http://libinfo.oszk.hu>

adatbázisok (MANCI, THES):

<http://w3.oszk.hu/manci.htm>